

The Critique of Cosmic Self-Regulation in Buddhism

Seyyed Mohsen Hashemi*
Mohammad Mohammad Rezaei**

Abstract

This article critically examines the Buddhist perspective that views the universe as self-regulating and rejects teleological arguments for cosmic order. The methodology of this research involves comparative and philosophical analysis. This analysis expounds on the theoretical foundations of self-regulation in Buddhism, such as interdependent origination and karma. In contrast, it also explains key arguments of teleological reasoning, including the fine-tuning of cosmic constants and biological complexities. This framework allows for a critique and evaluation of the Buddhist explanation for the origin and continuation of cosmic order. The aim of this article is to challenge the adequacy of the Buddhist explanation. The conclusion is that while the Buddhist perspective possesses significant depth at individual and ethical levels, it shows shortcomings in providing a comprehensive and convincing explanation for the astonishing and seemingly purposeful cosmic order. In simpler terms, "self-regulation" without a final cause or primary orchestrator encounters challenges when faced with evidence of teleological order and may not fully address fundamental questions regarding the origin and ultimate purpose of existence.

Keywords: Buddhism, Cosmic Self-Regulation, Teleological Arguments, Argument from Design.

*Ph.D. student in Philosophy of Religion, Farabi College, University of Tehran, Qom, Iran, hashemi.mohsen.s@ut.ac.ir

** Full Professor of Philosophy of Religion, Farabi College, University of Tehran, Qom, Iran, mmrezai@ut.ac.ir

Date Received: 10/10/2024 , Date of Acceptance: 23/11/2024

 Copyright©2010, Iranian Association for Philosophy of Religion. This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA94042, USA.

The Critique of Cosmic Self-Regulation in Buddhism

Extended abstract

The intricate order of the universe has long been a central topic in philosophy, science, and theology. From the precise movement of planets to the delicate balance of fundamental forces that enable stars and galaxies to form, and from complex biological systems to the fixed laws governing physics and chemistry, thinkers have reflected on the nature of existence. This order raises fundamental questions about the origin, structure, and purpose of the universe. Is this order random, a result of nature's blind processes, or the product of intelligent design? Various philosophical schools and religious traditions have sought to answer these questions, with three prominent arguments gaining particular attention: The Ontological Argument, the Cosmological Argument, and the Teleological Argument. Each of these arguments aims to elucidate the ultimate truth about the universe and humanity's place within it.

While many religious and philosophical traditions, particularly the Abrahamic faiths, regard the universe's order and beauty as evidence of a wise Creator, Buddhism presents a distinct perspective. It emphasizes the concept of interdependence (*Pratīyasamutpāda*) and the cycles of karma and reincarnation (*Samsara*), viewing the universe as a self-regulating system that evolves based on internal laws and complex causations without the need for an external creator. This paper critically examines Buddhism's perspective on cosmic order and its rejection of teleological arguments, evaluating whether Buddhism's self-regulating approach can satisfactorily explain the foundational and astonishing order of the universe.

The Buddhist Perspective on the Universe and Order

Buddhism, which emerged from Hindu traditions around the 5th century BCE, developed into a significant philosophical and religious movement. Unlike the Abrahamic religions that emphasize theoretical beliefs and practices, Buddhism requires its followers to acknowledge the truth of suffering and the cyclical nature of existence (*Samsara*) without necessitating extensive argumentation. Instead, it presents a path to liberation through understanding and ethical living.

Buddhism asserts that the universe neither began with a creator nor has a predetermined purpose. Instead, it functions as a self-regulating system governed by natural laws. Key concepts like *Anatta* (non-self), *Anicca* (impermanence), and *Pratīyasamutpāda* form the foundation of Buddhist cosmology. The notion of interdependence implies that all phenomena arise in relation to one another, and

nothing exists independently. Each event serves as both a result of prior conditions and a condition for future events, establishing a chain of causality that accounts for the universe's relative order and stability without requiring a divine designer.

Buddhism does not deny the presence of order; instead, it elucidates this order through the internal relationships and complexities of phenomena. The doctrine of interdependence serves as a cornerstone for understanding this order. For instance, the teachings of Rupert Gethin emphasize how interdependence forms the basis of the Buddhist understanding of reality. Similarly, Walpola Rahula points out that the Buddha concentrated on alleviating suffering through an understanding of causal relationships rather than engaging in metaphysical speculations about the universe's origin.

Key Concepts in Buddhism

Buddhism's rejection of teleological arguments is rooted in several key philosophical principles:

Anatta (Non-Self): This principle denies the existence of a permanent self or essence, suggesting that what we consider the "self" is merely a temporary combination of five aggregates (skandhas). This perspective eliminates the possibility of a fixed creator or overseer.

Interdependence (Patīccasamuppāda): This concept asserts that all phenomena are interconnected through a complex web of causes and conditions. Nothing exists independently; each phenomenon emerges as a result of prior conditions and also serves as a condition for future phenomena. This endless chain of causality, rather than a designer, explains the observed order in the universe.

Karma: The law of karma posits that every action has consequences that influence future experiences, reinforcing a moral order without requiring an external arbiter. Karma functions as a natural, universal law that maintains balance and order within the cosmos.

Buddhism's Rejection of Teleological Arguments

Given these concepts, Buddhism rejects teleological arguments for several reasons:

No Need for an External Creator: The Buddhist ontology does not require a creator or intelligent designer for the universe's existence and order. The interdependent nature of phenomena and the mechanism of karma provide sufficient explanations for cosmic order.

Emphasis on Natural Causality: Buddhism prioritizes natural laws and the dynamic

nature of the universe. Order arises from changing processes rather than from a fixed design. Teleological arguments often overlook this inherent dynamism.

Rejection of Essence: Since Buddhism denies any fixed essence, including that of a designer, it cannot accommodate the notion of a designer as a stable entity. The universe is viewed as an interconnected collection of dependent phenomena.

Limitations of Human Perception: Buddhism acknowledges the limitations of human perception and understanding, suggesting that attempts to prove a designer through teleological arguments surpass the bounds of human experience and knowledge.

Different Ultimate Goals: The ultimate aim of Buddhism is the cessation of suffering (Nirvana) rather than proving the existence of a deity or cosmic designer. Metaphysical discussions that do not lead to liberation are generally dismissed in Buddhist thought.

Introduction of Teleological Arguments

Teleological arguments, or the argument from design, assert that the observable order, complexity, and purposefulness in the universe imply the existence of an intelligent designer. The roots of these arguments can be traced back to ancient Greek philosophy, where thinkers like Plato and Aristotle acknowledged an inherent order in nature. In medieval times, scholars such as Thomas Aquinas incorporated these arguments into their theological frameworks, emphasizing that non-conscious objects move toward specific ends, suggesting the guidance of a conscious being.

Critique of the Buddhist Perspective from Teleological Arguments

This critique revolves around whether Buddhism's concept of self-regulation can adequately explain the remarkable order and fine-tuning observed in the universe or if this self-regulation necessitates an initial design and overseer.

Ambiguity in the Origin of Fundamental Laws: Buddhism's notion of interdependence does not convincingly explain the origins of the fundamental physical laws and constants that underpin this causality. The fine-tuning in physics, which enables the formation of stars, galaxies, and life, suggests an explanation that goes beyond mere function.

Irreducible Complexity in Biological Systems: While Buddhism highlights the dynamism and impermanence of phenomena, it faces challenges from the concept of irreducible complexity in biological systems. Systems like the bacterial flagellum or blood clotting mechanisms consist of interdependent parts, each essential for the

system's function, suggesting a comprehensive initial design rather than random processes.

Chance versus Purposefulness: Buddhism's rejection of teleological arguments implies a focus on randomness. However, the improbability of such intricate order arising from chance is exceedingly low. The precision and specificity of the universe suggest design and intentionality.

Self-Regulation and Initial Design: The core of the critique is whether self-regulation implies a lack of design or whether the capacity for self-regulation itself requires an initial plan or overseer. Just as a computer can execute complex self-regulating programs designed by a programmer, the universe's self-regulating capabilities may also indicate an intelligent designer.

Conclusion

The article critiques Buddhism's view of the universe as a self-regulating entity and its dismissal of teleological arguments. While Buddhism emphasizes concepts like non-self, interdependence, and karma to explain cosmic order, the critique reveals significant challenges in providing a comprehensive explanation for the complexity and fine-tuning observed in the universe. Key points include the ambiguity regarding the origins of fundamental laws, the existence of irreducibly complex biological systems, the improbability of chance-driven order, and the notion that self-regulation may suggest underlying design.

In essence, while the universe may possess self-regulatory capabilities, these capabilities and the foundational laws enabling them necessitate an initial designer. Self-regulation does not equate to a lack of design; instead, it could indicate an intelligent and sophisticated creation. Thus, Buddhism's rejection of a creator overlooks critical aspects of cosmic order, leaving its explanations for the complexities and purposes evident in the universe wanting.

References

- Aquinas, Thomas (1947). *Summa Theologica*. Part I, Question 2, Article 3. (Benziger Bros. edition).
- Aristotle. (1999). *Physics*, trans. by: R. Waterfield, New York: Oxford University Press.
- Arya, Gholamali (2000). *Introduction to the History of Religions*, Third Edition, Paya Publications. [In Persian]
- Behe, M. J. (1996). *Darwin's Black Box: The Biochemical Challenge to Evolution*, Simon and Schuster: Free Press.
- Binās, John (1991). *Comprehensive History of Religions*, trans. by: Ali Asghar Hikmat, Fifth

- Edition, Islamic Revolution Educational Publishing. [In Persian]
- Bodhi, B. (2005). *In the Buddha's words: An Anthology of Discourses from the Pali Canon*, Printed in the United States of America, Wisdom Publications.
- Collins, R. (2009). "The Teleological Argument: An Exploration of the FineTuning of the Universe", In: *The Blackwell Companion to Natural Theology*, ed. by: W. L. Craig and J. P. Moreland, pp. 160–203, Blackwell.
- Darwin, C. (1859). *On the Origin of Species by means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, London: John Murray.
- Durant, Will (1999). *The Story of Civilization*, trans. by: Ahmad Arami, A. Pashayi, Amir Hossein Aryanpour, Sixth Edition, Scientific and Cultural Publishing Company. [In Persian]
- Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*, New York: Oxford University Press.
- Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalupahana, D. J. (1992). *A History of Buddhist Philosophy: Continuities and Discontinuities*, Honolulu: University of Hawaii Press.
- Keown, D. (2013). *Buddhism: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press.
- Loizzo, J. J. (2012). *Nagarjuna's Middle Way: A Reader's Guide*, New York: Oxford University Press.
- Loos, B. (2014). "The Buddhist Notion of Causality and its relevance to Modern Science", *Journal of Buddhist Ethics*, 21, pp. 107-133.
- Lopez, D. S. Jr. (2001). *The Story of Buddhism: A Concise Guide to its History & Teachings*, California: HarperCollins.
- Paley, W. (2006). *Natural Theology: Or, Evidences of the Existence and Attributes of the Deity*, Collected from the Appearances of Nature. (Original work published 1802), New York: Oxford University Press.
- Plato. (2000). *Timaeus*, trans. by: D. J. Zeyl, Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Rahula, W. (1974). *What the Buddha Taught*, New York City, New York: Grove Press.
- Rajabzadeh, Hashem (1999). *Thus Spoke the Buddha*, Third Edition, Asatir Publications. [In Persian]
- Sadehatisā (2003). *The Buddha and His Thoughts*, trans. by: Mohammad Taqi Bahrami Haran, Tehran: Diba Printing. [In Persian]
- Swinburne, R. (2004). *The Existence of God*, 2nd Edition, New York: Oxford University Press.
- Tofighi, Hossein (2006). *Familiarity with Major Religions*, First Edition, Samt Publications. [In Persian]
- Trinh, X. T. (2001). "Cosmic Design from a Buddhist Perspective", In: J. D. Barrow, P. C. W. Davies, & C. L. Harper Jr. (Eds.), *Science and Ultimate Reality: Quantum Theory, Cosmology, and Life*, pp. 523-532, Cambridge University Press.
- Williams, P. (2000). *Buddhist Thought: A Complete Introduction to the Indian Tradition*, London: Routledge.

نقد خودتنظیمی کیهانی در بودیسم

سید محسن هاشمی*

محمد محمدرضائی**

چکیده

این مقاله به بررسی انتقادی دیدگاه بودیسم می‌پردازد که جهان را خودتنظیم‌گر می‌داند و براهین غایت‌شناختی برای نظم کیهانی را نمی‌پذیرد. روش‌شناسی این پژوهش، تحلیل تطبیقی و فلسفی است که در آن، مبانی نظری خودتنظیمی در بودیسم (نظیر وابستگی متقابل و کارما) تشریح شده و در مقابل، استدلال‌های کلیدی براهین غایت‌شناختی (مانند نظم ظریف ثابت‌های کیهانی و پیچیدگی‌های بیولوژیکی) تبیین می‌گردد. این تحلیل این امکان را به ما می‌دهد تا به نقد و بررسی تبیین بودیستی برای منشأ و استمرار نظم جهان بپردازیم. هدف این مقاله، چالش کشیدن کفایت تبیین بودیستی برای منشأ و استمرار نظم جهان است. نتیجه‌گیری این است که هرچند دیدگاه بودیسم در سطح فردی و اخلاقی دارای عمق است، اما در ارائه توضیحی جامع و قانع‌کننده برای نظم شگفت‌انگیز و هدفمند کیهانی، نارسایی‌هایی دارد و صرف «خودتنظیمی» بدون یک عامل غایی یا ناظم اولیه، در مواجهه با شواهد نظم غایت‌شناختی با دشواری‌هایی روبه‌روست و ممکن است نتواند به‌طور کامل به پرسش‌های بنیادی در مورد منشأ و هدف نهایی هستی پاسخ دهد.

کلیدواژه‌ها: بودیسم، خودتنظیمی جهان، براهین غایت‌شناختی، برهان نظم.

* دانشجوی دکتری فلسفه دین، دانشکدگان فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران، hashemi.mohsen.s@ut.ac.ir

** استاد تمام فلسفه دین، دانشکدگان فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران، mmrezai@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۱۹، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۳

۱. مقدمه

نظم کیهان، با همه پیچیدگی‌ها و هماهنگی‌های شگفت‌انگیز خود، همواره موضوعی محوری در فلسفه، علم و الهیات بوده است. از حرکت دقیق سیارات در مدارهایشان گرفته تا تعادل ظریف نیروهای بنیادین هستی که امکان شکل‌گیری ستارگان و کهکشان‌ها را فراهم آورده‌اند، و از سیستم‌های زیستی پیچیده موجودات زنده تا قوانین ثابت فیزیکی و شیمیایی که بر جهان حاکم‌اند، همگی ذهن متفکران را به تأمل واداشته‌اند. این پدیده‌های منظم، پرسش‌های بنیادینی را در مورد منشأ، ساختار و هدف هستی مطرح می‌کنند که انسان‌ها در طول تاریخ به دنبال پاسخ آنها بوده‌اند. آیا این نظم تصادفی است، نتیجه فرایندهای کورکورانه طبیعت، یا محصول طراحی و هدفی هوشمندانه؟

در تلاش برای پاسخ به این پرسش‌های اساسی، مکاتب فکری و سنت‌های دینی مختلف، استدلال‌های متعددی را ارائه کرده‌اند. در میان این استدلال‌ها، سه برهان برجسته به دلیل دامنه وسیع و تأثیرگذاری عمیق‌شان در تاریخ فلسفه غرب و شرق، از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند:

۱. **برهان هستی‌شناختی (Ontological Arguments)** که با تحلیل مفهوم وجود و کمال،

به ضرورت وجود موجودی کامل و مطلق (خدا) استدلال می‌کند؛

۲. **برهان کیهان‌شناختی (Cosmological Arguments)** که با تکیه بر اصل علیت و

سلسله معلول‌ها، به وجود یک علت اولی و غیرمعلول برای جهان دست می‌یابد؛

۳. **برهان غایت‌شناختی (Teleological Arguments)** که با مشاهده نظم، هدفمندی و

تناسب در اجزای جهان و موجودات زنده، به وجود یک طراح هوشمند و هدفمند استنتاج می‌کند.

این براهین، هر یک از زاویه‌ای متفاوت، به دنبال توضیح نهایی‌ترین حقیقت درباره جهان و جایگاه انسان در آن بوده‌اند.

در حالی که بسیاری از سنت‌های دینی و فلسفی، از جمله ادیان ابراهیمی، بر پایه براهین غایت‌شناختی، نظم و زیبایی جهان را نشانه حکمت و قدرت خالق می‌دانند، بودیسم رویکردی متفاوت و منحصر به فرد به این مسئله دارد. فلسفه بودایی با تأکید بر مفهوم وابستگی متقابل (Pratītyasamutpāda) و چرخه کارما و تناسخ (Samsara)، جهان را یک سیستم خودتنظیم‌گر می‌بیند که بدون نیاز به یک خالق یا ناظم بیرونی، بر اساس قوانین

درونی و علیت‌های پیچیده، به حرکت و تکامل خود ادامه می‌دهد. از این منظر، هرگونه استدلال مبتنی بر یک طراحی هدفمند بیرونی یا خالق فراتر از نظام طبیعی جهان، رد می‌شود و براهین غایت‌شناختی، از جمله برهان نظم، در چارچوب فکری بودیسم جایگاهی ندارند. این مقاله با هدف نقد و بررسی انتقادی دیدگاه بودیسم درباره نظم کیهان و رد براهین غایت‌شناختی نگاشته شده است. ما قصد داریم با تشریح دقیق مبانی فکری بودیسم در زمینه خودتنظیمی جهان و در مقابل، طرح استدلال‌های کلیدی براهین غایت‌شناختی و شواهد تجربی مرتبط با آنها (نظیر تنظیم دقیق ثابت‌های کیهانی و پیچیدگی‌های غیرقابل تقلیل زیستی)، به ارزیابی کفایت تبیین بودیستی برای منشأ و استمرار نظم کیهانی بپردازیم. این پژوهش می‌کوشد تا نشان دهد که آیا رویکرد خودتنظیمی بودیسم، با وجود عمق و غنای آن در سطوح روان‌شناختی و اخلاقی، قادر به ارائه پاسخی جامع و قانع‌کننده به پرسش از نظم بنیادین و شگفت‌انگیز جهان در مقیاس کیهانی هست یا خیر؟

۲. تبیین دیدگاه بودیسم در مورد جهان و نظم

آیین بودیسم یکی از شاخه‌های کیش هندوست (توفیقی، ۱۳۸۵: ۴۵) که در هندوستان و حدود دو قرن بعد از مرگ بودا (حدود ۴۸۳ تا ۴۰۰ پیش از میلاد) به همت فرمان‌روایی به نام «آشوکا» رشد و گسترش یافت و بعدها از سرزمین اصلی خود کوچ کرده و در خارج از مرزهای هند، به خصوص در آسیای جنوب شرقی، چین و ژاپن، پیروان فراوانی را برای خود دست‌وپا کرد. در آیین بودیسم، برخلاف ادیان ابراهیمی که از دو بخش عمده نظری-اعتقادی و عملی-تکلیفی تشکیل شده‌اند، خبری از مباحث نظری و اعتقادی نیست و هر کس که می‌خواهد پیرو این آیین شود، باید بدون هرگونه استدلالی، حقیقت رنج، یعنی شر بودن زندگی را بپذیرد و همچنین به اصل «سامسارا» (تناسخ)، یعنی تکرار ازلی تولد و مرگ و جابه‌جا شدن یک روح از جسمی به جسم دیگر، ایمان داشته باشد تا بتواند با عمل به هشت راه بودا، خود را از چرخه «سامسارا» رهایی بخشد (Rahula, 1974: 16-20).

بودیسم بر این باور است که جهان نه توسط یک خالق آغاز شده و نه دارای یک غایت ازپیش تعیین شده است؛ بلکه نظامی خودتنظیم‌گر است که بر اساس قوانین طبیعی و علی عمل می‌کند. هسته اصلی این دیدگاه، آموزه‌هایی چون آناتمان (بی‌خودی)، آنیتیا (ناپایداری) و وابستگی متقابل (پرتیتیا ساموتپادا) هستند که درک بودایی از نظم کیهانی را

شکل می‌دهند. (پاشایی، ۱۳۶۸، ۴۸)

برخلاف تصور رایج، بودیسم ادعا نمی‌کند که جهان فاقد هرگونه نظم است، بلکه این نظم را نه از طریق یک ناظم بیرونی، بلکه از طریق روابط درونی و پیچیده پدیده‌ها تبیین می‌کند. مفهوم پرتیتیا ساموتپادا (علیت وابسته یا پدیدآیی وابسته) کلید درک این نظم است. این آموزه بیان می‌کند که همه پدیده‌ها در هستی به یکدیگر وابسته هستند و هیچ چیز به صورت مستقل وجود ندارد. هر رویدادی معلول شرایط پیشین خود است و خود نیز شرطی برای رویدادهای بعدی می‌شود. این زنجیره بی‌کران علت و معلول‌هاست که نظم و پایداری نسبی جهان را توضیح می‌دهد، نه اراده یک خالق؛ برای مثال، روپرت گتین (Rupert Getthin) در کتاب خود *The Foundations of Buddhism*، به تفصیل به این مفهوم می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه وابستگی متقابل، مبنای درک بودایی از واقعیت است (Gethin, 1998: 132-137).

والپولا رحولا (Walpola Rahula) نیز در *What the Buddha Taught* تأکید می‌کند که بودا به جای دغدغه‌های متافیزیکی درباره منشأ جهان، بر رهایی از رنج از طریق درک روابط علت و معلولی واقعیت متمرکز بود (Rahula, 1974: 51-54).

در این چارچوب، مفهوم کارما نیز نقش محوری در توضیح نظم اخلاقی و پدیدآیی فردی دارد. کارما نه به معنای سرنوشت محتوم، بلکه به معنای عمل و نتیجه آن است. هر عملی (فیزیکی، گفتاری یا ذهنی) دارای پیامدهایی است که در آینده ظاهر می‌شوند و این چرخه کارماست که منجر به تکرار تولد و مرگ (سامسارا) می‌شود. بنابراین، نظم در سطح فردی و جریان حیات، بازتابی از قوانین کارمایی است که خود بخشی از همان شبکه بزرگ وابستگی متقابل هستند. دونالد لوپز (Donald S. Lopez Jr) در *The Story of Buddhism* توضیح می‌دهد که چگونه کارما و سامسارا به عنوان مکانیسم‌هایی برای توضیح تداوم وجود و تجربه رنج عمل می‌کنند (Lopez, 2001: 37-45).

این مفاهیم نشان می‌دهند که بودیسم به جای جست‌وجوی یک خالق برای نظم جهان، به دنبال تبیین نظم درون‌زا و پویا از طریق روابط متقابل پدیده‌ها و پیامدهای اعمال است. برای نقد دیدگاه بودیسم در مورد نظم کیهانی، ضروری است که ابتدا به درک جامعی از مبانی فلسفی این آیین در مورد ماهیت واقعیت و جهان دست یابیم. بودیسم، برخلاف بسیاری از ادیان توحیدی، بر محوریت یک خالق یا ناظم الهی تأکید نمی‌کند، بلکه جهان را نظامی خودبسنده و خودتنظیم‌گر می‌بیند که بر اساس قوانین علی و معلولی درونی اداره

می‌شود. این دیدگاه بر مفاهیم کلیدی زیر استوار است:

۱-۲ مفاهیم کلیدی

آناتمان (Anattā / بیگانگی / بی‌نفسی) یکی از بنیادهای آموزه‌های بودا است که به معنای «بی‌نفسی» یا «عدم وجود خودی پایدار و ثابت» است. در بودیسم، هیچ جوهر جاودان یا روح ابدی به معنای معمول آن وجود ندارد. آنچه ما آن را «من» می‌نامیم، تنها ترکیبی موقتی از پنج عامل (اسکاندها) است:

- شکل (Rupa)؛

- احساس (Vedana)؛

- درک (Samjna)؛

- تشکلات ذهنی (Samskara)؛

- آگاهی (Vijnana) (Rahula, 1974: 22-23).

این عوامل پیوسته در حال تغییر و دگرگونی هستند. پذیرش آناتمان به این معناست که هیچ «من» ثابتی وجود ندارد که بتواند خالق یا ناظم جهان باشد، و نیز هیچ «من» ثابتی در درون هر فرد نیست که توسط یک موجود بیرونی طراحی شده باشد. این دیدگاه، فضا را برای یک نظم درونی و مبتنی بر پدیدارهای بی‌ثبات باز می‌کند، نه نظمی که از یک جوهر ثابت نشئت گرفته باشد.

وابستگی متقابل (Paticcasamuppāda / علیت وابسته): این مفهوم که به «برخاستن وابسته» یا «پیدایش وابسته» نیز معروف است، بیان می‌کند که تمام پدیده‌ها در جهان، بدون استثنا، از طریق یک شبکه پیچیده از علل و شرایط به یکدیگر وابسته و از یکدیگر ناشی می‌شوند (Gethin, 1998: 45). هیچ چیز به‌طور مستقل و بی‌علت وجود ندارد؛ هر پدیده، نتیجه‌ای از پدیده‌های پیشین و علت پدیده‌های بعدی است. این اصل، اساس درک بودیسم از پویایی جهان است. جهان نه توسط یک خالق آغاز شده و نه توسط او اداره می‌شود؛ بلکه خود یک زنجیره بی‌پایان از علل و معلول‌هاست که به‌طور مداوم در حال بازآفرینی و تنظیم خود است. به عبارت دیگر، نظم مشاهده‌شده در جهان، نه از یک طراحی بیرونی، بلکه از همین شبکه درهم‌تنیده علیت وابسته ناشی می‌شود (Trinh, 2001: 523-532).

مفهوم علیت در بودیسم با دیدگاه‌های غایت‌شناختی که بر وجود یک خالق یا «محرک

نخستین» تأکید دارند، در تضاد است. علیت بودایی بر این ایده متمرکز است که پدیده‌ها به دلیل شرایط و علل پیشین به وجود می‌آیند و خود نیز شرایطی برای ظهور پدیده‌های بعدی می‌شوند؛ این یک چرخه بی‌شروع و بی‌انتهای وابستگی است، نه فرآیندی که نیاز به یک مبدأ آغازین غیروابسته داشته باشد. از این رو، نظم مشاهده‌شده در کیهان، نتیجه این روابط درونی است و نه یک طراحی بیرونی (Loos, 2014: 118-122).

کارما (Karma / کنش): کارما که از برجسته‌ترین قوانین آیین هندو است، به معنای «عمل» یا «کنش» است. مفهوم آن این است که آدمی نتیجه اعمال خود را در دوره‌های بازگشت مجدد خود در این جهان می‌بیند؛ کسانی که کار نیک انجام داده‌اند، در مرحله بعد، زندگی مرفه و خوشی خواهند داشت و آنان که بدکارند، در بازگشت با بینوایی و بدبختی دست به گریبان خواهند بود و چه بسا به شکل حیوان بازگشت کنند (توفیقی، ۱۳۸۵: ۴۰). نام این بازگشت مجدد به دنیا «سمسارا» به معنای تناسخ است. آیین هندو معتقد است آدمی همواره در گردونه تناسخ و تولدهای مکرر در جهان پررنج گرفتار است و تنها راه رهایی انسان از گردونه تناسخ و تولدهای مکرر در جهان پردرد و بلا، پیوستن به «نیروانا» است که مورد توجه بوداییان واقع شده است (توفیقی، ۱۳۸۵: ۴۰).

طبق آموزه کارما، هر عملی (فیزیکی، گفتاری یا ذهنی) که فرد انجام می‌دهد، پیامدهایی را در پی دارد که در زندگی فعلی یا آینده او بازتاب می‌یابد (Harvey, 2013: 105). این پیامدها لزوماً فوراً ظاهر نمی‌شوند، اما هرگز از بین نمی‌روند. کارما یک قانون طبیعی و جهانی است، نه یک پاداش یا مجازات الهی. این قانون، به نوعی، نیروی محرکه‌ای است که چرخه تناسخ (سمساره) را پیش می‌برد و تعادل و نظم اخلاقی را در جهان حفظ می‌کند. جهان بر اساس این قانون اخلاقی خودکار، پاداش و کیفر اعمال را به گونه‌ای «تنظیم» می‌کند که هر کنشی نتیجه‌ای متناسب داشته باشد، بدون اینکه نیاز به مداخله یک داور بیرونی باشد.

۲-۲ دلایل بودیسم برای نپذیرفتن براهین غایت‌شناختی و تأکید بر خودتنظیمی

با توجه به مفاهیم فوق، بودیسم به دلایل زیر براهین غایت‌شناختی را نمی‌پذیرد و بر خودتنظیمی جهان تأکید دارد:

عدم نیاز به خالق/ ناظم بیرونی: در هستی‌شناسی بودیسم، نیازی به فرض یک خالق یا

طراح هوشمند برای تبیین وجود جهان و نظم آن نیست (آریا، ۱۳۷۹: ۴۷). وابستگی متقابل نشان می‌دهد که پدیده‌ها خود از دل یکدیگر برمی‌خیزند و کارما مکانیسمی برای حفظ تعادل و عدالت درونی است. جهان به خودی خود و از طریق علل و شرایط درونی‌اش «تنظیم» می‌شود و نیازی به «ناظمی» خارجی ندارد (Keown, 2013: 58).

فلسفه راه میانه ناگارجونا، از دیدگاه‌هایی که جهان را به معنای مطلق «پوچ» می‌دانند نیز اجتناب می‌کند. تهی بودن به معنای عدم وجود نیست، بلکه به معنای عدم وجود ذاتی مستقل است. بنابراین، جهان با تمام پیچیدگی‌ها و نظم‌های ظاهری‌اش به صورت متعارف وجود دارد، اما این وجود، ماهیتی وابسته و ناپایدار دارد. این رویکرد به معنای رد کامل نظم نیست، بلکه نظم را به‌عنوان یک پدیده وابسته و متغیر تبیین می‌کند و هرگونه تبیین غایت‌شناختی مبتنی بر یک «ناظم مطلق» یا «هدف نهایی» از پیش تعیین‌شده را نمی‌پذیرد (Loizzo, 2012: 100-105).

تأکید بر علیت طبیعی و پویایی: بودیسم بر قوانین طبیعی و پویایی جهان تأکید می‌کند. نظم نه از یک طرح ثابت و از پیش تعیین‌شده، بلکه از فرآیندهای متغیر و دائم‌التغییر علی و معلولی ناشی می‌شود. برهان غایت‌شناختی، با فرض یک «طراح» ثابت، این پویایی و بی‌ثباتی ذاتی پدیده‌ها (آنچه را نادیده می‌گیرد) (Kalupahana, 1992: 89).

آناتمان و نفی جوهر: از آنجایی که بودیسم وجود هرگونه جوهر ثابت و مستقل، چه در انسان و چه در جهان، را رد می‌کند (آناتمان)، فرض یک «طراح» به‌عنوان یک جوهر ثابت نیز در چارچوب فلسفی آن نمی‌گنجد. جهان مجموعه‌ای از پدیدارهای وابسته است، نه آفریده یک موجود جوهری (Rahula, 1974: 24).

محدودیت‌های ادراک انسانی: بودیسم معتقد است که ادراک انسانی محدود است و نمی‌تواند ماهیت نهایی واقعیت را به طور کامل درک کند. تلاش برای اثبات یک طراح از طریق براهین غایت‌شناختی، تلاشی برای فراتر رفتن از محدودیت‌های تجربه و دانش انسانی است که بودا بر آن تأکید نمی‌کرد (Williams, 2000: 73).

هدف نهایی متفاوت: اساس آیین بودیسم بر این اصل واقع شده که عالم سراسر رنج و بدبختی است (سادهاتیسا، ۱۳۸۲: ۲۸ و ۷۸) و انسان برای رهایی از این رنج باید تلاش کند (همان: ۱۴۰). هدف غایی بودیسم، رهایی از رنج (نیروانا) است که از طریق درک چهار حقیقت شریف و پیروی از راه هشت‌گانه به دست می‌آید (رجب‌زاده، ۱۳۷۸: ۵۱ - ۵۲). این هدف بر خودسازی فردی و رهایی از دلبستگی‌ها تمرکز دارد، نه بر اثبات وجود یک

خدا یا طراح کیهانی. مباحث متافیزیکی بی‌فایده‌ای که به رهایی از رنج منجر نشوند، در بودیسم معمولاً مورد تأیید نیستند (Bodhi, 2005: 115).

این رویکرد بودیسم به نظم و ساختار جهان، زمینه‌ای را برای نقد فراهم می‌آورد که آیا تبیین صرفاً درونی و خودتنظیم‌گرانه، قادر به پاسخگویی به پیچیدگی‌ها و تنظیمات دقیق کیهانی است که براهین غایت‌شناختی مطرح می‌کنند یا خیر؟

۳. معرفی براهین غایت‌شناختی

براهین غایت‌شناخت (Teleological Arguments)، که عموماً به برهان نظم نیز شهرت دارند، دسته‌ای از استدلال‌های فلسفی و الهیاتی هستند که با مشاهده نظم، پیچیدگی، تناسب، و هدفمندی مشهود در جهان، به وجود یک طراح هوشمند، ناظم غایی، یا خالق هدفمند استدلال می‌کنند. ریشه‌های این براهین را می‌توان در فلسفه یونان باستان یافت، جایی که فلاسفه‌ای چون افلاطون و ارسطو به وجود یک نظم و غایت در طبیعت اشاره کردند. افلاطون در تیمائوس به وجود یک «دمیورژ» یا سازنده الهی اشاره می‌کند که جهان را بر اساس یک طرح عقلانی سازمان‌دهی کرده است (Plato, 2000: 30). ارسطو نیز بر علت غایی (Final Cause) تأکید داشت که هدف و جهت حرکت اشیاء را مشخص می‌کند (Aristotle, 1999: 198). در دوران قرون وسطی، متفکرانی مانند توماس آکویناس این برهان را در قالب «راه پنجم» خود برای اثبات وجود خدا (از طریق اداره جهان) مطرح کردند، که بر اساس آن، اشیاء فاقد شعور به سوی هدفی خاص حرکت می‌کنند و این حرکت نیازمند هدایت‌گری با شعور است (Aquinas, 1947: 25-26). در دوران مدرن، این براهین شکل‌های جدیدی به خود گرفتند و با چالش‌های علمی و فلسفی مختلفی مواجه شدند.

۳-۱ برهان نظم از طریق طراحی

این شکل از برهان نظم بر پیچیدگی شگفت‌انگیز و کارکرد دقیق اجزای جهان، به‌ویژه در موجودات زنده، تمرکز دارد. استدلال اصلی این است که همان‌طور که یک ساعت به دلیل پیچیدگی قطعات و عملکرد هماهنگ آن‌ها برای نمایش زمان، قطعاً یک طراح هوشمند (ساعت‌ساز) دارد، جهان و موجودات آن (مانند چشم انسان، ساختار DNA، یا اکوسیستم‌های پیچیده) نیز به دلیل پیچیدگی و سازمان‌یافتگی‌شان باید یک طراح هوشمند

داشته باشند. هدف این برهان، استنتاج وجود یک طراح الهی است که این نظم و پیچیدگی را ایجاد کرده است.

ویلیام پیلی (۱۷۴۳-۱۸۰۵) در کتاب معروف خود به نام *الهیات طبیعی (Natural Theology)* برجسته‌ترین مدافع این دیدگاه در دوران مدرن محسوب می‌شود که با مثال ساعت‌ساز، این برهان را به سادگی تبیین کرده است (Paley, 2006: 1-4). پیلی استدلال خود را با یک تمثیل ساده و شهودی آغاز می‌کند. فرض کنید هنگام عبور از یک مرغزار، پایم به سنگی برخورد و از من بپرسند که آن سنگ چگونه به آنجا رسیده است؛ شاید بتوانم پاسخ دهم که از ازل آنجا بوده است و شاید هم ندانم که پاسخم تا چه حد بی‌معناست. اما فرض کنید ساعتی را پیدا می‌کردم و همان پرسش مطرح می‌شد. بعید است که هرگز به این پاسخ فکر کنم که ساعت از ازل آنجا بوده است (Paley, 2006: 1).

پیلی ادامه می‌دهد که اگر ما ساعت را بررسی کنیم، متوجه می‌شویم که اجزای آن (چرخ‌دنده‌ها، فنرها، عقربه‌ها و غیره) با دقت خاصی در کنار هم قرار گرفته‌اند تا یک هدف مشخص را برآورده سازند: نمایش زمان. هر یک از این قطعات طوری ساخته شده و طوری در جای خود قرار گرفته است که اگر به گونه‌ای متفاوت بود، ساعت نمی‌توانست کار کند یا دست‌کم به همان خوبی کار نمی‌کرد. چنین نظمی، به وضوح دلالت بر این دارد که ساعت توسط یک ساعت‌ساز هوشمند طراحی و ساخته شده است (Paley, 2006: 2-3).

سپس، پیلی این قیاس را از مصنوعات بشری به جهان طبیعی بسط می‌دهد. او استدلال می‌کند که چشم انسان، با ساختار شگفت‌انگیز خود (لنز، شبکیه، ماهیچه‌های متحرک، سیستم عصبی پیچیده)، برای دیدن طراحی شده است و به مراتب پیچیده‌تر و دقیق‌تر از هر ساعتی است. پیلی بیان می‌کند: «اینکه چشم برای دیدن طراحی شده باشد، به همان وضوح پیداست که ساعت برای نمایش زمان طراحی شده است» (Paley, 2006: 30). او به جزئیات پیچیدگی چشم، گوش، و سایر اندام‌های بدن می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه هر یک از این اندام‌ها، با قطعات متعدد و عملکرد هماهنگشان، به نحوی سازمان یافته‌اند که برای یک هدف خاص کار می‌کنند.

از نظر پیلی، این پیچیدگی هدفمند (Functional Complexity) در طبیعت، نمی‌تواند نتیجه تصادف یا فرایندهای کورکورانه باشد؛ بلکه به ناچار به وجود یک طراح نهایی و بی‌نهایت هوشمند (یعنی خداوند) رهنمون می‌شود که این ساختارهای دقیق را آفریده است. استدلال او به طور خلاصه این است:

مصنوعات ماشینی (مانند ساعت) دارای ویژگی‌هایی از نظم، پیچیدگی، و تناسب هدفمند هستند که آنها را محصول طراحی هوشمندانه می‌سازد. جهان و موجودات زنده نیز دارای ویژگی‌هایی بسیار بیشتر از نظم، پیچیدگی، و تناسب هدفمند هستند (مانند چشم انسان). بنابراین، جهان و موجودات زنده نیز باید محصول طراحی هوشمندانه باشند. این طراح هوشمند، همان خداوند است.

۲-۳ برهان نظم از طریق هماهنگی و تنظیم دقیق

این شکل از برهان نظم، فراتر از صرفاً پیچیدگی‌های بیولوژیکی، به ثبات و دقت قوانین فیزیکی و شیمیایی حاکم بر کیهان و نیز تنظیم بسیار دقیق ثابت‌های کیهانی می‌پردازد. فیزیک‌دانان و کیهان‌شناسان دریافته‌اند که حتی کوچک‌ترین تغییر در مقادیر ثابت‌های بنیادین جهان (مانند نیروی گرانش، جرم پروتون، یا ثابت کیهانی) می‌توانست منجر به جهانی شود که در آن حیات ناممکن است. این «تنظیم دقیق» به گونه‌ای است که به نظر می‌رسد جهان برای ظهور حیات و آگاهی «مهندسی» شده است. هدف این برهان، استدلال کردن به وجود یک موجود هوشمند است که این قوانین و ثابت‌ها را با چنین دقت شگفت‌انگیزی تنظیم کرده تا جهان بتواند وجود داشته باشد و حیات در آن شکل بگیرد (Collins, 2009: 160-165). این برهان بیشتر به‌سوی تبیین «چرایی» وجود این قوانین خاص و نه فقط «چگونگی» عملکرد آنها گرایش دارد.

۳-۳ اهمیت این براهین در فلسفه و الهیات

براهین غایت‌شناختی به دلایل متعددی در طول تاریخ فلسفه و الهیات از اهمیت بالایی برخوردار بوده‌اند:

تأثیر بر باورهای دینی: این براهین، به‌ویژه برهان نظم، ابزاری قدرتمند برای توجیه عقلانی باور به خدا در بسیاری از ادیان توحیدی بوده‌اند. نظم جهان به‌عنوان یکی از قوی‌ترین شواهد خارجی برای وجود خداوند مطرح شده است (Swinburne, 2004: 201).
برخورد با یافته‌های علمی: با پیشرفت علم، براهین غایت‌شناختی نیز خود را با اکتشافات جدید، از جمله نظریه تکامل و کیهان‌شناسی مدرن، تطبیق داده و تکامل یافته‌اند. درحالی‌که

تکامل به نظر می‌رسید چالشی برای برهان طراحی سستی پبلی باشد، مفهوم تنظیم دقیق در فیزیک کوانتوم و کیهان‌شناسی، بُعد جدیدی به این براهین بخشیده است و آنها را بار دیگر در مرکز بحث‌های علمی و فلسفی قرار داده است (Collins, 2009: 170-172).

پاسخ به پرسش معنای زندگی: این براهین به طور ضمنی به پرسش‌هایی درباره هدف و معنای وجود پاسخ می‌دهند. اگر جهان طراحی شده باشد، این امر می‌تواند به معنای وجود هدف و قصدی والا تر برای هستی و حیات انسانی باشد که به نوبه خود می‌تواند به زندگی معنا ببخشد (McGrath, 2010: 115).

قابل فهم بودن برای عموم: برهان نظم اغلب به دلیل شهودی بودن و تکیه بر تجربیات روزمره از نظم و پیچیدگی (مانند ساعت یا موجودات زنده)، برای عموم مردم قابل درک‌تر و متقاعدکننده‌تر از براهین انتزاعی‌تری مانند برهان هستی‌شناختی بوده است.

۴. نقد دیدگاه بودیسم از منظر براهین غایت‌شناختی

با توجه به تبیین دیدگاه بودیسم مبنی بر خودتنظیمی جهان و رد براهین غایت‌شناختی، و همچنین آشنایی با مبانی برهان نظم، اکنون به نقد این رویکرد بودیستی از منظر استدلال‌های غایت‌شناختی می‌پردازیم. این نقد بر این محور استوار است که آیا مفهوم «خودتنظیمی» بودایی، به تنهایی، می‌تواند تبیین قانع‌کننده‌ای برای نظم شگفت‌انگیز و تنظیم دقیق مشاهده‌شده در کیهان ارائه دهد، یا اینکه خود این «خودتنظیمی» نیازمند یک طرح و ناظم اولیه است.

۴-۱ ابهام در منشأ قوانین بنیادین و ثابت‌های کیهانی

دیدگاه بودیسم بر اساس وابستگی متقابل، جهان را شبکه‌ای از علل و معلول‌ها می‌داند که خودبه‌خود تنظیم می‌شود. باین حال، این دیدگاه به‌طور قانع‌کننده‌ای توضیح نمی‌دهد که منشأ قوانین بنیادین فیزیک و ثابت‌های کیهانی که اساس این علیت و نظم را تشکیل می‌دهند، چیست؟ فیزیک مدرن نشان داده است که مقادیر ثابت‌هایی مانند نیروی گرانش، نیروی الکترومغناطیس، و جرم ذرات بنیادی، با دقتی فوق‌العاده برای امکان شکل‌گیری ستارگان، کهکشان‌ها و در نهایت حیات تنظیم شده‌اند (Collins, 2009: 160-165). برای مثال، اگر نیروی گرانش اندکی قوی‌تر یا ضعیف‌تر بود، جهان یا بلافاصله فرو می‌ریخت یا

هرگز ستاره‌ها و کهکشان‌ها شکل نمی‌گرفتند. اگر بودیسم ادعا می‌کند که این نظم از «خودتنظیمی» جهان ناشی می‌شود، باید تبیین کند که چگونه این «تنظیم اولیه» برای امکان خودتنظیمی بدون یک طراح هوشمند صورت گرفته است. آیا این «خودتنظیمی» صرفاً به معنای عمل کردن جهان بر اساس این قوانین است، یا شامل منشأ و انتخاب این قوانین بنیادین نیز می‌شود؟ اگر دومی باشد، تبیین آن بسیار دشوارتر خواهد بود.

۲-۴ پیچیدگی‌های غیرقابل تقلیل در سامانه‌های زیستی

با وجود اینکه بودیسم بر پویایی و بی‌ثباتی پدیدارها تأکید دارد، اما با پدیده پیچیدگی‌های نافروکاستنی (Irreducible Complexity) در سامانه‌های زیستی مواجه است که از منظر براهین غایت‌شناختی به‌عنوان شاهدهی برای طراحی مطرح می‌شوند. سامانه‌هایی مانند موتور تازک باکتریایی یا سیستم لخته شدن خون، از اجزای متعددی تشکیل شده‌اند که هر یک برای عملکرد کلی سیستم ضروری هستند و حذف حتی یک جزء، منجر به از کار افتادن کل سیستم می‌شود (Behe, 1996: 39). استدلال می‌شود که چنین سامانه‌هایی نمی‌توانند به تدریج از طریق جهش‌های تصادفی و انتخاب طبیعی (صرفاً خودتنظیمی) به وجود آمده باشند، زیرا در مراحل میانی که هنوز کامل نبوده‌اند، کارایی نداشته و لذا انتخاب طبیعی نمی‌توانسته آنها را حفظ کند. این پیچیدگی‌ها، دلالت بر یک طرح جامع اولیه دارند که تمام اجزا را همزمان برای یک هدف خاص کنار هم قرار داده است، فراتر از یک فرایند خودتنظیمی بدون هدف.

۳-۴ مفهوم «تصادف» در برابر «هدفمندی»

بودیسم با رد براهین غایت‌شناختی، به نوعی بر «تصادفی» بودن (به معنای بی‌هدفی) یا صرفاً «طبیعی» بودن منشأ نظم تأکید می‌کند. با این حال، براهین غایت‌شناختی استدلال می‌کنند که احتمال پدید آمدن نظم و تنظیمات کنونی جهان به صورت تصادفی، آنقدر ناچیز است که عملاً غیرممکن به نظر می‌رسد. برای مثال، اگر تصور کنیم میلیاردها میلیارد اتم در کیهان به صورت تصادفی با هم ترکیب شده‌اند تا نهایتاً قوانین فیزیکی و ثابت‌های دقیقی را ایجاد کنند که امکان حیات را می‌دهند، این شبیه به این است که یک میمون بی‌هدف با تایپ تصادفی، تمام نمایشنامه‌های شکسپیر را بازتولید کند. نظم مشاهده‌شده در جهان نه

تنها وجود دارد، بلکه بسیار خاص و دقیق است و این خاص بودن، به جای تصادف، دلالت بر هدفمندی و طراحی دارد (Swinburne, 2004: 204). اگر جهان خودتنظیم‌گر است، این تنظیم بر اساس چه قوانینی و با چه احتمالاتی به سمت نظم کنونی سوق داده شده است؟ پاسخ بودیسم به این سؤال که چگونه «نظم از بی‌نظمی» یا «قوانین از بی‌قانونی» بدون هیچ طرحی پدید آمده، ناکافی به نظر می‌رسد.

۴-۴ پاسخ به این سؤال: آیا «خودتنظیمی» به معنای «بی‌طرحی» است، یا خود «خودتنظیمی» نیازمند یک طرح و ناظم اولیه است؟

دقیقاً همین نقطه، محور اصلی نقد دیدگاه بودیسم است. در حالی که بودیسم «خودتنظیمی» را مفهومی خودبسنده می‌بیند که نیاز به تبیین بیرونی ندارد، براهین غایت‌شناختی استدلال می‌کنند که خود این قابلیت «خودتنظیمی» در جهان، نیازمند یک طرح و ناظم اولیه است. اگر جهان قادر به خودتنظیمی است، این توانایی از کجا ناشی می‌شود؟ آیا این قابلیت ذاتی، خود نیازمند قوانین و چارچوب‌هایی نیست که امکان چنین تنظیمی را فراهم آورند؟ همان‌طور که یک کامپیوتر می‌تواند برنامه‌های پیچیده‌ای را به صورت «خودتنظیم» اجرا کند، اما خود آن کامپیوتر و برنامه‌هایش توسط یک طراح (برنامه‌نویس و مهندس) طراحی شده‌اند، می‌توان استدلال کرد که قابلیت «خودتنظیمی» جهان نیز نیازمند یک «برنامه‌ریز» یا «طراح» اولیه است.

بنابراین، «خودتنظیمی» لزوماً به معنای «بی‌طرحی» نیست. بلکه می‌تواند به معنای یک طرح هوشمندانه و پیچیده باشد که سیستمی را خلق کرده است که قادر به خودتنظیمی و پویایی است. در واقع، خودتنظیمی می‌تواند شاهدهی قوی‌تر برای یک طراح هوشمند باشد تا صرف یک سیستم ایستا. نقد بر دیدگاه بودیسم این است که این آیین با نفی یک طراح بیرونی، تبیین جامعی برای منشأ و طبیعت بنیادین این قابلیت خودتنظیمی که به نظم و هماهنگی کیهانی منجر شده، ارائه نمی‌دهد و صرفاً آن را به‌عنوان یک واقعیت بنیادین می‌پذیرد که خود نیازمند تبیین فلسفی عمیق‌تری است.

۵. نتیجه‌گیری

این مقاله به نقد دیدگاه بودیسم مبنی بر خودتنظیمی جهان و رد براهین غایت‌شناختی

پرداخت. همان‌طور که تشریح شد، بودیسم بر مفاهیمی چون آنا‌تمان (بی‌نفسی)، وابستگی متقابل، و کارما تأکید دارد و جهان را سیستمی پویا و خودبسنده می‌بیند که بدون نیاز به خالق یا ناظمی بیرونی، بر اساس قوانین علی و معلولی درونی خود، نظم می‌یابد. از این منظر، براهین غایت‌شناختی که از نظم و هدفمندی برای اثبات وجود طراح هوشمند استدلال می‌کنند، در چارچوب فکری بودیسم جایگاهی ندارند.

با این حال، نقد ما نشان داد که این دیدگاه بودیسم، در تبیین جامع نظم کیهانی و تنظیمات دقیق آن با چالش‌هایی جدی مواجه است. نکات اصلی این نقد عبارت‌انداز:

ابهام در منشأ قوانین بنیادین و ثابت‌های کیهانی: دیدگاه خودتنظیمی بودیسم نمی‌تواند به طور قانع‌کننده‌ای منشأ قوانین فیزیکی و ثابت‌های فوق‌العاده دقیق کیهانی را توضیح دهد. این تنظیم دقیق (Fine-tuning)، که امکان شکل‌گیری ستارگان، کهکشان‌ها و حیات را فراهم آورده، خود به یک تبیین اولیه نیازمند است که فراتر از صرف عملکرد قوانین موجود است.

پیچیدگی‌های غیرقابل تقلیل در سامانه‌های زیستی: وجود سیستم‌های پیچیده غیرقابل تقلیل در موجودات زنده، که حذف حتی یک جزء از آنها کل سیستم را ناکارآمد می‌کند، دلالت بر یک طراحی جامع و هدفمند اولیه دارد که به نظر نمی‌رسد صرفاً از فرایندهای خودتنظیمی بدون هدایت ناشی شود.

چالش مفهوم تصادف در برابر هدفمندی: پذیرش خودتنظیمی بدون یک طراح، جهان را به‌سوی نوعی تصادف در پیدایش نظم سوق می‌دهد. این در حالی است که احتمال وقوع چنین نظم دقیق و خاصی به‌صورت تصادفی، بسیار ناچیز است و بیانگر هدفمندی و طراحی هوشمندانه است.

درنهایت، نتیجه‌گیری کلی ما این است که خودتنظیمی به‌عنوان تنها توضیح برای نظم جهان، ناکافی است. هرچند جهان ممکن است دارای قابلیت‌های خودتنظیمی باشد، اما خود این قابلیت‌ها، قوانین زیربنایی و تنظیم دقیق اولیه که امکان چنین خودتنظیمی را فراهم می‌آورند، نیازمند یک طرح و ناظم اولیه هستند. به عبارت دیگر، «خودتنظیمی» لزوماً به معنای «بی‌طرحی» نیست؛ بلکه می‌تواند نشانه‌ای از یک طراحی بسیار هوشمندانه و پیچیده باشد که سیستمی را خلق کرده است که قادر به پویایی و تنظیم درونی است. بنابراین، دیدگاه بودیسم، با نادیده گرفتن این جنبه از نظم کیهانی، در ارائه تبیینی جامع و قانع‌کننده برای پیچیدگی‌ها و هدفمندی‌های مشهود در جهان، نقاط ضعفی را نشان می‌دهد.

منابع

- سادها تیسسا (۱۳۸۲). *بودا و اندیشه‌های او*، ترجمه: محمدتقی بهرامی حرّان، تهران: چاپ دیبا.
- توفیقی، حسین (۱۳۸۵). *آشنایی با ادیان بزرگ*، چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.
- رجب‌زاده، هاشم (۱۳۷۸). *چنین گفت بودا*، چاپ سوم، تهران: انتشارات اساطیر.
- آریا، غلامعلی (۱۳۷۹). *آشنایی با تاریخ ادیان*، چاپ سوم، تهران: انتشارات پایا.
- پاشایی، ع. (۱۳۶۸). *بودا*، گزارش کانون پالی، تهران: انتشارات مروارید.
- Aquinas, Thomas (1947). *Summa Theologica*. Part I, Question 2, Article 3. (Benziger Bros. edition).
- Aristotle. (1999). *Physics*, trans. by: R. Waterfield, New York: Oxford University Press.
- Behe, M. J. (1996). *Darwin's Black Box: The Biochemical Challenge to Evolution*, Simon and Schuster: Free Press.
- Bodhi, B. (2005). *In the Buddha's words: An Anthology of Discourses from the Pali Canon*, Printed in the United States of America, Wisdom Publications.
- Collins, R. (2009). "The Teleological Argument: An Exploration of the FineTuning of the Universe", In: *The Blackwell Companion to Natural Theology*, ed. by: W. L. Craig and J. P. Moreland, pp. 160–203, Blackwell.
- Darwin, C. (1859). *On the Origin of Species by means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, London: John Murray.
- Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*, New York: Oxford University Press.
- Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalupahana, D. J. (1992). *A History of Buddhist Philosophy: Continuities and Discontinuities*, Honolulu: University of Hawaii Press.
- Keown, D. (2013). *Buddhism: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press.
- Loizzo, J. J. (2012). *Nagarjuna's Middle Way: A reader's Guide*, New York: Oxford University Press.
- Loos, B. (2014). "The Buddhist Notion of Causality and its relevance to Modern Science", *Journal of Buddhist Ethics*, 21, pp. 107-133.
- Lopez, D. S. Jr. (2001). *The Story of Buddhism: A Concise Guide to its History & Teachings*, California: HarperCollins.
- Paley, W. (2006). *Natural Theology: Or, Evidences of the Existence and Attributes of the Deity*, Collected from the Appearances of Nature. (Original work published 1802), New York: Oxford University Press.
- Plato. (2000). *Timaeus*, trans. by: D. J. Zeyl, Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Rahula, W. (1974). *What the Buddha Taught*, New York City, New York: Grove Press.

- Swinburne, R. (2004). *The Existence of God*, 2nd Edition, New York: Oxford University Press.
- Trinh, X. T. (2001). "Cosmic Design from a Buddhist Perspective", In: J. D. Barrow, P. C. W. Davies, & C. L. Harper Jr. (Eds.), *Science and Ultimate Reality: Quantum Theory, Cosmology, and Life*, pp. 523-532, Cambridge University Press.
- Williams, P. (2000). *Buddhist Thought: A Complete Introduction to the Indian Tradition*, London: Routledge.